

De-a lungul istoriei, oamenii s-au aflat într-o continuă competiție pentru spațiu: mai întâi în scopul asigurării subzistenței, apoi pentru a obține un loc în care să își poată consuma energia. Vorbim în acest sens, de un soi de darwinism social, o luptă permanentă a indivizilor pentru spațiu.

În lucrarea „Construirea societății”, Anthony Giddens susține că domeniul de studiu principal al științelor sociale, nu este nici experiența individului ca actor social, nici existența unei forme de societate în totalitatea ei, ci practicile sociale ordonate în spațiu și timp. A fi o ființă umană, înseamnă a fi un agent intenționat, care are atât motive pentru acțiunile care le întreprinde cât și argumente pentru acțiunile sale (chiar dacă minte în legătură cu aceste motivații). Nu putem privi acțiunea, în afara timpului sau spațiului în care se desfășoară. De asemenea dacă dorim să înțelegem un om, nu-l putem separa de contextul fizic și social deoarece individul poartă în el universul în care trăiește.

Conceptul de societate, provine din latinescul „societas”, însemnând „întovărășire”, „unire”, un mod organizat de existență în sfera fenomenelor vieții, respectiv o organizare a comportamentului uman în forme precum: familie, proprietate, ierarhie, teritoriu comun etc.

Personalitatea nu este o entitate izolată, dimpotrivă, este o entitate socială, care depinde de: interacțiune socială, reacția din partea celorlalți, recunoaștere din partea celorlalți și fiind conștientă de existența celorlalți, în această manieră, individualul și socialul, se află într-o relație de interdependență una față de alta. De asemenea intelectul și psihicul persoanei se dezvoltă în mod diferit în funcție de tipul de societate respectiv spațiul în care ființează.

Spațiul în care trăim ne „dresează” instinctele, emoțiile (capacitatea de exprimare a acestora, în special), conduita, mentalitatea, starea psihică în ultima instanță. Citându-l pe sociologul francez Emile Durkheim, “Individul este opera societății”, dar această operă are nevoie de o formă, în care să prindă contur.

În momentul în care un membru al societății atentează la ordinea acesteia, este sancționat în funcție de gravitatea încălcării normei; aceeași infracțiune putând fi pedepsită diferit în funcție de tipul istoric sau spațiul de care aparține individul (caracterul relativ al devianței), de exemplu în anumite state individul poate fi sancționat mai sever (numai datorită faptului că a avut neșansa de a se naște în acel loc) cum ar fi țările în care pedeapsa capitală este legitimă (Iran, Pakistan, Arabia Saudită, Irak, China, SUA etc.) respectiv țările musulmane care încă sunt guvernate după legea talionului (aici vorbim și de factorul religiozitate).

Cumva, indivizii își modelează conduita în funcție de locul în care se află, aspect care ne duce cu gândul la una din tezele formulate de Charles Darwin (în lucrarea sa „Originea Speciilor”), potrivit căruia supraviețuirea nu este determinată de forță (organismele cele mai puternice) sau de inteligență (knowledge is the power), ci de factorul adaptabilitate, adică capacitatea indivizilor de a funcționa sau a se conforma mediului de care aparțin.

Dacă privim societatea ca o imensă „pânză de paianjen” am putea constata că indivizii sunt prinși în mrejele ei, cu scopul de a fi „transformați” și până la urmă ”devorați” de „acest monstru”. Aceasta este varianta pesimistă asupra societății, însă putem privi această „mreajă” și din perspectivă optimistă: ca spațiu de siguranță (până la acțiunea monstrului) pentru individ, acesta fiind protejat, paradoxal, împotriva căderii și alienării. Nu spunea, oare Durkheim, în lucrarea sa „Despre sinucidere” („Le suicide”), că tocmai această slăbire a legăturii dintre individ și societate are ca efect alienarea lui, și în fond auto-eliminarea lui (prin sinucidere)? Secretul

stă probabil în măsura cu care societatea prinde individul în mrejele sale, dacă-l ține prea strâns- individul „moare”, dacă-l lasă prea liber, individul „cade”, ambele cazuri au la urma urmei același efect: eliminarea individului din sistem, ceea ce pentru orice societatea n-ar fi de dorit să se întâmple, având în vedere ca ea însăși este o sumă de indivizi, iar orice pierdere (la nivel micro) implică un cost (la nivel macro).

Până în secolul XVIII, societatea era una a suveranității, adică suveranul (regele, împăratul etc.) avea „drept de viață și de moarte” asupra individului , și în raport cu puterea, supusul nu e de drept „nici viu, nici mort”, ci oarecum neutru din punct de vedere a vieții și a morții (Foucault, 2009) și abia prin grația suveranului căpăta însușirea de viu sau eventual mort. Înainte de epoca modernă, cel puțin înainte de apariția închisorii (ca instituție menită a corecta conduitele prin disciplină severă) trend-ul în materie de pedeapsă era „ortopedia morală” publică: individul torturat și ucis în fața mulțimii, prin a cărui eliminare se credea (la vremea respectivă) că elimina răul, desurajând în acest mod și reapariția lui.

Treptat, dreptul de suveranitate, sau dreptul clasic este înlocuit de dreptul nou, a cărui principiu consta în „a-i face pe oameni să trăiască și de a-i lăsa să moară” (la ora actuală, societatea încă funcționează după acest principiu, adică ne oferă îndeajuns să supraviețuim și suficient ca să nu murim), cu alte cuvinte se poate observa accentul care de data aceasta cade pe viață, explicația fiind de ordin pur economic: ce are societatea de câștigat dacă elimină individul nedorit? răul nu este extirpat odată cu el, dimpotrivă ea pierde o forță de muncă, un contribuabil, un membru în care cândva a investit (prin socializare, educație), în plus cum poate elimina societatea răul prin rău, cum poate pedepsi crima prin crimă; oare societatea nu pare a se răzbuna mai degrabă decât a pedepsi? În acest sens își face apariția în scenă, un mecanism aparte, de reeducare și resocializare, considerat la vremea respectivă (secolul XVIII) drept o pedeapsa blândă pentru nelegiuitor dar bună și pentru societate: închisoarea cu avantajele și dezavantajele specifice, în măsura în care puterea sau autoritatea descoperă omul din criminal, care trebuie disciplinat și transformat prin practici penitenciare și criminologice (Foucault, 2005). În aceste condiții ia naștere societatea disciplinară, foarte evidentă încă de la începutul secolului XIX- în penitenciar, azilul psihiatric, casa de corecție, stabilimentul de educare supravegheată și parțial în spitale; în care individul este supus programului, disciplinei, formării, îndoctrinării, chiar spălării creierului; închisoarea (instituție disciplinară prin excelență), spitalul, școala, locul de muncă- toate acestea având rolul de a șlefui individul până când acesta va deveni opera perfectă (în viziunea societății).

În societatea disciplinară individul nu este decât un subiect plasat dintr-un mediu închis în altul, fiecare cu reguli proprii: întâi în familie, apoi în școală, armată, fabrică, din când în când în spital, eventual în închisoare și în final probabil în azil.

Lăsând la o parte instituția închisorii, ca aparat punitiv specific societăților civilizate (care spre deosebire de pedepsele aplicate prin aplelul la tortură, menite a condamna corpul, ea vizează pedepsirea sufletului, luând individului ceea ce deține el mai scump: libertatea), voi dezvolta câteva idei și despre o altă instituție totală și anume azilul descris de Goffman (în „Aziluri”) și de Ken Kesey (În „Zbor deasupra unui cuib de cuci”, roman cu valențe sociologice, în care răsună strigătul de luptă al individului, strivit de legile absurde ale societății), punând accent pe elemente ce țin de spațialitate, control, disciplină, libertate etc. La un moment dat, un personaj al romanului lui Kesey, susține: „lumea aceasta... aparține celor puternici! Ritualul existenței noastre vizează fortificarea celor puternici prin sfâșierea celor slabi”, aspect care sugerează balanța puterii înclinată în favoarea celor puternici.

După al II-lea Război Mondial, societatea disciplinară a intrat în criză, fiind învechită și necesitând înlocuirea cu alt model, vorbim de societatea controlului, în care ne regăsim noi astăzi. Toate instituțiile care au proliferat în societatea disciplinară, cum ar fi: penitenciarul, școala, spitalul, fabrica; la ora actuală au intrat în declin, iar reformele demarate nu fac decât să le prelungească agonia; noua forță menită să înlocuiască societatea disciplinară este societatea de control, cu ea venind și o serie de instituții cu scopul de a le înlocui sau cel puțin ca alternativă: de exemplu probațiunea și munca în folosul comunității ca alternativă la închisoare; îngrijirea la domiciliu ca alternativă la spital și azil, pedagogia Waldorf și altele ca alternativă la școlile de tip tradițional etc.

Dacă ar fi să facem o paralelă între societatea disciplinarității și cea a controlului, am putea observa că: în societatea disciplinară, individul nu este decât o semnătură, un nume, sau un număr matricol, pe când în societatea de control, individul este o cifră (CNP-ul este identitatea sa, numărul după care este recunoscut); în societatea disciplinară, banii sunt o expresie palpabilă (monede și bancnote), de vreme ce în societatea controlului, banii constituie o expresie intangibilă (cont bancar, carduri), individul societății disciplinare avea un caracter rigid (deplasarea în timp și spațiu era mai dificilă), în schimb individul societății controlului este caracterizat de flexibilitate (el poate transcede spațiul și timpul- prin intermediul tehnologiei, care-i permite să fie acolo unde și când este nevoie).

Societatea controlului, apelează la toate tipurile de tehnologii pentru a supraveghea, domina și manipula individul, de genul cipurilor RFID (Radio Frequency Identification Device), astfel încât persoanele care au cipuri implantate în piele sau atașate actelor de identitate, cadrelor bancare sau articolelor de îmbrăcăminte purtate, sunt monitorizate permanent, un risc în ceea ce privește libertatea și intimitatea personală. În ideea de a monitoriza permanent și prin toate mijloacele acțiunile membrilor săi, societatea contemporană a devenit una a controlului, respectiv o imensă închisoare fără gratii astfel încât toți suntem considerați suspecti.

Am putea privi societatea în care trăim ca un sistem cu gratii invizibile, în care indivizii sunt prinși cu/fără voința lor și dau un exemplu ilustrativ- ca niște hamsteri care odată ce intră în roată și încep să alerge, se pot opri cu greu, amestecându-se în prezența unei lumi pe care n-o văd decât în mișcare. Societatea este pretutindeni, simultan cauză și efect al interacțiunilor sociale dintre indivizi, manifestând o influență de tip bilateral: societatea modifică/influentează individul și individul influentează societatea.

AUTOR: ANTONIA ZAVALIC

Bibliografie

Ashley, D., Orenstein, D.M. (1990). Sociological Theory: Classical Statements. Second

Edition. Boston: Allyn and Bacon.

Deleuze, G. (1990). Post-Scriptum Sur Les Sociétés Des Contrôle. L'autre journal, nr.1.

Durkheim, E. (1993). Despre sinucidere. Iași : Institutul European.

Farganis, J. (1993). Reading in Social Theory: The Classic Tradition to Post-Modernism.

New York: McGraw-Hill.

Foucault, M. (2009). Trebuie să apărăm societatea: cursuri rostite la College de France:

(1975-1976). Ediția a 2-a. Cluj-Napoca: Idea. p.189-213.

Foucault, M. (2005). A supraveghea și a pedepsi: nașterea închisorii. Pitești: Paralela 45.

Giddens, A. (1984). The Constitution of Society. Los Angeles: University of California Press.

Goffman, E. (2004). Aziluri: eseuri despre situația socială a pacienților psihiatrici și a altor categorii de persoane instituționalizate. Iași: Polirom.

Kesey, K. (2008). Zbor deasupra unui cuib de cuci. Iași: Polirom

Ritzer, G. (1992). Sociological Theory. Third Edition. New York: McGraw-Hill.

Simmel, G. [1903] (1950). The Metropolis and Mental Life. New York: Free Press

Simmel, G. (1976). The Stranger. New York: Free Press

Simmel, G. (2008). Sociological Theory. 7th ed. New York: McGraw-Hill.

Simmel, G. (1990). The Philosophy of Money. Second Edition. London: Routledge.